



Nenad Veličković

ŠKOLOKREČINA

Nacionalizam
u bošnjačkim,
srpskim i hrvatskim
čitankama

LEKTIRA
NARODU

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA

6

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA

Izdavač:
Mas Media Sarajevo
Fond otvoreno društvo BiH

Za izdavača:
Emina Šukalo
Dobrila Govedarica

Recenzentica i recenzent:
Stanislava Barać
Dejan Ilić

Ilustracija na naslovnoj strani:
Edward Winsor Kemble
Ilustracija za Doživljaje Haklberi Fina, 1884

Korektura:
Sandra Zlotrg

Dizajn:
Asim Đelilović

DTP:
Boriša Gavrilović

Tiraž:
2000 primjeraka

ŠKOLOKREČINA

Nacionalizam u bošnjačkim,
hrvatskim i srpskim čitankama

Nenad Veličković

Sarajevo, 2015.

Uvod

1.

Bosna i Hercegovina je država pravno uređena Dejtonskim mirovnim sporazumom 1995. godine. Međunarodna zajednica, odlučna da zaustavi krvoproliće između Bošnjaka, Hrvata i Srba na teritoriji ove bivše jugoslavenske republike, učinila je znatne ustupke nacionalističkim zahtjevima sukobljenih strana i individualna ljudska prava podredila grupnim. Tako je obrazovni sistem ostao izvan nadležnosti države i podijeljen na tri nezavisna sektora, kojima upravljaju (svako svojim), bez obzira na komplikovano administrativno uređenje, tri vladajuća nacionalizma, čiji su interesi ugrađeni u odgovarajuće zakone, a razrađeni u posebnim nastavnim planovima i programima.

Usporedba sadržaja tzv. nacionalne grupe predmeta koju čine maternji jezik, istorija, geografija i vjeronauka, a za koju je nacionalizam *prirodno* zainteresovan, pokazuje velike raz-

like u izboru nastavne građe i velike sličnosti u metodama njene obrade. Praktično, svaki od vladajućih nacionalizama ima u obrazovanju istovjetan cilj: pribaviti naklonost i podršku budućih birača za one vrijednosti u ime kojih vlada i za ciljeve koje proklamuje kao nužne i neupitne.

Književnost se tu otkriva kao moćan instrument indoktrinacije. U koncertu školskih ideoloških aparata ona je najglasniji instrument. Sve što nacija vidi kao element svog određenja *pokriveno* je književnošću:

- nacija sebe prepoznaje u jeziku, jezik se konzervira u književnosti;
- nacija drži do tradicije, književnost je pamti i opisuje;
- nacija se okuplja oko simbola, književnost ih prepoznaje i slavi;
- nacija se konstituše na teritoriji za koju književnost osigurava *tapije*;
- nacija se legitimše istorijom koju pripovijeda književnost;
- nacija živi u mitovima koje žive u književnosti;
- nacija moral temelji na religiji, sveti tekstovi su književni tekstovi.

Nijedna druga umjetnost i nijedan drugi školski predmet nema ovako integrisan ideološki potencijal i zbog toga književnost u obrazovnom sistemu zauzima povlašteno mjesto (brojem nastavnih sati, tretmanom na prijemnim ispitima, imenovanjem škola).

Patriotizam je očekivan i poželjan ishod nastave književnosti i tome je podređen školski obavezni izbor pisaca, djela i tekstova. Od opismenjavanja, koje favorizuje jedno ili drugo pismo, preko nametanja isključivosti kao pravopisnog principa, do stila kao reprezentiva poželjnog modela mišljenja, književni jezik u školi vrijedan je prije kao reprezent nacije a nego kao (umjetničko) sredstvo komunikacije.

Zašto mladi ljudi nakon svršetka školovanja ne čitaju, ili ako čitaju zašto čitaju pretežno trivijalno i komercijalno štivo (pa stoga propadaju male nezavisne knjižare sa strožijim odnosom prema kvalitetu teksta), zašto su književne večeri i tribine slabo posjećene, zašto se nerado govori javno a kad se ipak govori onda u frazama? Zato što razvoj i njegovanje jezičke kreativnosti, kritičko vrednovanje teksta, sloboda izbora i polemika s kanonom nisu prioritet među obrazovnim ciljevima nacionalizma.

Nema ni odgojnog ni *književnog* razloga da dva djeteta rođena u dvije različite nacije ne sjede zajedno u istoj klupi i na istom jeziku čitaju tekst koji traži pažnju, maštovitost, strpljenje, dosjetljivost, ozbiljnost, a sve s ciljem da razumiju kakve veze smisao tog teksta ima s njima; koje im iskustvo prenosi, koju misao, za koje se vrijednosti zalaže, kako ih se one tiču. Pa ipak, to se u Bosni i Hercegovini dešava rijetko i svaki put na štetu djeteta koje pripada *manjinskoj* grupi, jer ni nastavni planovi i programi za predmet jezika i književnosti, pa prema njima ni udžbenici, čitanke, ne vode iskreno računa o potrebama pojedinca.

Iako su tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) *konstitutivni* na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, svaki od njih je manjina na većem njenom dijelu. To je posljedica komplikovanog administrativnog uređenja (sic!) zemlje, koja je podijeljena na Republiku Srpsku, Distrikt Brčko i Federaciju BiH (bošnjačko-hrvatsku), sastavljenu opet od deset kantona (šest s bošnjačkom većinom, dva s hrvatskom i dva tzv. *mješovita*). Praktično, nezavisno jedno od drugih, obrazovanjem u BiH upravljaju: u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete (i kulture), u svakom od deset kantona kantonalno ministarstvo obrazovanja (i *nauke*, ili i *znanosti*, *kulture* i *športa*, i sl.), u Distriktu Brčko vladino Odjeljenje za obra-

zovanje. Federalno ministarstvo obrazovanja nema nikakve zakonske ovlasti i uglavnom koordiniše rad kantona u procesu odabira i štampe udžbenika. Također, u nekim *bošnjačkim* kantonima ministarstva se odriču nadležnosti nad područjima (najčešće opštinama) na kojima su Hrvati većina, na način na koji su ingerencije podijeljene i u *mješovitim* kantonima.

Međutim, iza ove komplikovane strukture stoji jasna i jednostavna podjela na tri obrazovna sektora nad kojim, svako nad svojim, svu vlast imaju srpski, hrvatski i bošnjački nacionalizam.

Rezultat je da školska praksa prilagođena zahtjevima nacionalizma prepoznaje na cijelom području tri oblika izvođenja nastave:

- tamo gdje je manjina neznatna, nevidljiva, *većinski* plan i program obavezan je za sve;
- tamo gdje su *manjina* i *većina* ravnopravni, nastava se izvodi prema različitim planovima i programima, u različitim školskim zgradama, ili u istoj ali podijeljenoj (tzv. dvije škole pod jednim krovom);
- u Distriktu Brčko gdje se sve tri nacije tretiraju jednako bez obzira na brojnost, nastavu pohađaju sva djeca skupa, osim nacionalne grupe predmeta, gdje se razdvajaju.

U ovakvoj školskoj praksi koriste se različite čitanke, koje odobravaju nadležna ministarstva a štampaju i prodaju:

- Zavod za udžbenike i nastavna sredstva u srpskom obrazovnom sektoru;
- izdavači *Alfa* i *Školska naklada* Mostar u hrvatskom obrazovnom sektoru;
- izdavači *NAM*, *Vrijeme*, *Svjetlost*, *Naša riječ*, *Bosanska riječ*, *Sezam* i *Sarajevo Publishing* u bošnjačkom obrazovnom sektoru.

U Distriktu Brčko u razdvojenoj nastavi koriste se udžbenici iz tri navedena sektora prema nacionalnom programu za koji se učenici/roditelji opredijele.

Udžbenička politika za koju je nadležno Federalno ministarstvo dozvoljava da se više izdavača takmiči za plasman udžbenika u škole. Plasman je povezan s velikim i sigurnim profitom, tako da u komplikovanom procesu odabira i odobravanja, podložnom korupciji, u škole odlazi nekoliko različitih čitanke nejednakog kvaliteta, o čemu na kraju cijelog procesa odlučuju stranački interesi. Rezultat kvazislobodnog tržišta je naprimjer čitanka izdavačke kuće NAM iz Tuzle za sedmi razred devetogodišnje osnovne škole, koju uprkos velikom broju materijalnih grešaka i nekolicini imbecilnih tvrdnji u šk. 2011/12. koristi preko 50 posto sedmaka.

Čitanke *Školske naklade*, koje se koriste u većini hrvatskih škola, praktično su izdanja *Školske knjige* iz Zagreba (Republika Hrvatska), *obogaćene* autorima i tekstovima iz Bosne i Hercegovine. Čitanke *Zavoda za udžbenike iz Istočnog Sarajeva* prate nastavni plan i program za srpski jezik i književnost koji se u velikoj mjeri poklapa sa odgovarajućim nastavnim planom u Republici Srbiji. Ovakvim *poništaivanjem* državnih granica hrvatski i srpski nacionalizam u Bosni i Hercegovini praktično proširuju uvid u odnos književnosti, obrazovanja i ideologije i na susjedne zemlje, tako da se zapažanja i zaključci jednim dijelom odnose i na Srbiju i Hrvatsku.

Diskriminacija pojedinaca vidljiva je u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini jer unutar jedne države tri nacionalizma isključuju *konkurente* tamo gdje imaju dominaciju (kakvu imaju i srpski i hrvatski nacionalizam u Srbiji i Hrvatskoj) a pregovaraju i čine ustupke tamo gdje su ra-

vnopravni. Ta diskriminacija u obrazovanju i u nastavi književnosti nije vidljiva na isti način u Hrvatskoj i Srbiji, jer se ne dovodi u pitanje i jer se rješava u okviru *manjinskih* prava. Međutim, ostaje otvoreno pitanje kako zaštititi prava djeteta/pojedinca u obrazovnom sistemu koji nacionalizam koristi kao svoj ideološki aparat i u kojem je književnost instrument indoktrinacije.

2.

Nacionalizam *kerberskog tipa* u Bosni i Hercegovini ima tri mozga koja funkcionišu na isti način. U čitankama ekstremno različitim po sadržaju (izbor pisaca, tekstova i ilustracija) prepoznaju se ista namjera i strategija, da se đaci pridobiju za vrijednosti *vlastite* nacije.

Jezik i pismo

Kerberske čitanke tretiraju jezik kao organ narodnog bića, kao kulturnu vrijednost od izuzetne važnosti za nacionalni identitet kojem se dijete privodi. Zato je potrebno da taj jezik prije svega služi identifikaciji govornika i zato će se naglašavati normirane dijalekatske posebnosti i pravopisna rješenja po principu isključivosti. Bošnjačke čitanke poklanjaće posebnu pažnju turcizmima, biraće tekstove bogate arhaičnim izrazima, insistiraće na čuvanju glasa h. Jezik će najčešće zvati bosanskim. (*Za Bašeskiju kažu da je pisao na turskom, a mislio na bosanskom jeziku. Isticao je da je bosanski ljepši od arapskog, turskog ili perzijskog jezika.*) Hrvatske će jezik zvati hrvatskim, isključiće sasvim ćirilicu, riječke ekavske tekstove će kroatizirati, na turcizme i srbizme reagovaće kao na strana tijela. Istovremeno kajkavsku ekavštinu neće kroatizirati. Srpske će naglašavati značaj Vukove reforme i prednost ćirilice nad latinicom. Jezik je u njima srpski. Svi će poučavati da je vlastiti jezik lijep i da je bogatstvo koje treba njegovati i čuvati. U većini slučajeva

tekstove tuđih pisaca davaće drugim pismom. (U srpskim čitankama hrvatskih i bošnjačkih autora latinicom, u bošnjačkim srpskih ćirilicom.)

Istorija

Književnost ima tu sposobnost da sugestivno prikaže događaje u fiktivnoj i fikcionalnoj prošlosti, one koji se nikada nisu dogodili, ili barem nisu na prikazani način. Čitalac iz tačke gledišta pripovjedača ili lika svjedoči tim *događajima*, emotivno angažovan, zaboravljajući vremenom da se to čemu je *svjedočio* nije dogodilo, da je učestvovao u fikciji a ne u istoriji. Nacionalizam koristi književnost kao zamjenu za istoriju, jer je književnost kao umjetnost slobodna od odgovornosti od koje istorija kao nauka nije: da objektivno povezuje i tumači sve raspoložive činjenice i ne tvrdi ono što nije u stanju dokazati. U tako ispričanoj *istoriji* svaka nacija je ili pobjednica u pravednom odbrambenom ratu ili žrtva izdaje i agresije.

Bošnjački nacionalizam koristi književnost u kreiranju slike o dinastiji Kotromanića; *Kameni spavač* Maka Dizdara nauci uprkos proizvodi *dobrog Bošnjana* u mitu o moralno superiornim bogumilima kao žrtvama progona s istoka i sa zapada; idealizuje se begovska prošlost (pa će *Ibrahimbegov ćošak* kotirati bolje nego *Mujagino junaštvo*). U hrvatskim čitankama veličaju se uskoci, gusari, odmetnici protiv Turaka, *kraljevi* iz doba srednjovjekovne samostalnosti. Srpska *istorija* predstavljena u čitankama slavi Prvi srpski ustanak, hajdukovanje, pobjede u Prvom svjetskom ratu i zlatni vijek Nemanjića. Istovremeno prikazuje srpski narod kao žrtvu turske surovosti, austrijske politike, njemačkog terora u Drugom svjetskom ratu.

Neprijatelji

U vezi sa proizvodnjom ove *herojsko-patničke* prošlosti stoji interes nacionalizma da se opiše/opaše neprijateljima.

U srpskom školskom književnom kanonu to su *Turci, Švabe*, katolici, poturice, ustaše, Albanci; u hrvatskim četnici, Mađari, Habsburgovci, Mleci, Turci, Srbi (žandari); u bošnjačkim Austrija. Bošnjačke čitanke daju prednost baladama i sevdalinkama ispred *muških*, junačkih, pjesama. Budući da je interes bošnjačkog nacionalizma tzv. zajedništvo u jedinstvenoj Bosni i Hercegovini, on književnost ne koristi kao sredstvo satanizacije druga dva *konstitutivna naroda*. Hrvatski nacionalizam, naprotiv, to čini na primjerima iz *domovinskog rata*, uvodeći u čitanke tekstove vezane za Vukovar i Dubrovnik.

Teritorija

Patriotizam kao najveća vrijednost koju škola afirmiše, a đaci je trebaju prigrliti, projektuje se prije svega na teritoriju. Slave se ljepote zavičaja i prirodne ljepote *domovine*, ali tako da se dovode u vezu sa drugim atributima nacije (stećci, manastiri, dijalekti...).

Za Bošnjake je domovina Bosna. Rijetko i Hercegovina, jer imaginarna domovina treba biti iznad administrativne; u skraćenom nazivu je sadržana bliskost. Bošnjačka Bosna je dobroćudna, miroljubiva, gostoprимljiva, naivna; i istovremeno zbog svega toga izložena nasilju. Za Srbe je domovina tamo gdje je srpska duša (Šantić), ili srpski grob, ili srpske kosti (Jakšić). Domovina je osim u sadašnjim granicama i na tlu koje je slobodno ili odbranjeno (Republika Srpska, Crna Gora), ili koje je izgubljeno za političkim stolom (dijelovi Hrvatske, Dubrovnik). Hrvatske čitanke vide domovinu kao zemlju Hrvata, raskošne ljepote čija je kruna Dubrovnik, često idealizovana očima emigranata koji sanjaju povratak. Hercegovina se prepoznaje kao zemlja

otaca i djedova, krševita i surova, ali sunčana i slobodna. Ni srpski ni hrvatski nacionalizam ne vidi državu Bosnu i Hercegovinu kao domovinu.

Simboli

Nacija se okuplja oko zastave, grba i himne. Ali književnost može simbolima učiniti književne likove, motive, pa čak i pisce. U srpskom simboličkom arsenalu to su pjesnici (Đura Jakšić, Jovan Dučić), pjesme (*Plava grobnica*, *Simonida*), likovi (seljaka u opancima, pod šajkačom). Simboličku vrijednost imaju poprišta bitaka, grobovi, životinje (vuk, soko, at) i gusle. Bošnjačke čitanke stavljaju u prvi plan stečke, prije svega motiv čovjeka s podignutom desnom rukom. Ćilim, česma, most također su česti motivi. U hrvatskim čitankama veliku simboličku vrijednost imaju šahovnica, trobojka, križ, ribari, težaci, majke, vinova loza, kruh i vino. Na ilustracijama su česti glagoljica i morski motivi.

Srpske i hrvatske čitanke za primjer nacionalne himne uzimaju tekst himne Srbije, odnosno Hrvatske.

Vjera i tradicija

Religioznost ispoljena kao učešće u ritualima jedne od tri konfesije – katoličke, islamske i pravoslavne, ključni je razlikovni element u reprezentaciji svakog od tri nacionalizma u Bosni i Hercegovini. Pobožnost je poželjna vrijednost i škola ima zadaću da je afirmiše.

U srpskim čitankama gaji se kult svetosavlja, česte su ilustracije s motivima manastira, fresaka ili ikona. Učenicima se sugerije da su vjera i nacija nerazdvojivi i da je promjena vjere moralno neprihvatljiva (*Pilipenda*). U hrvatskim čitankama biblijski tekstovi i tekstovi s religioznim motivima ne tumače se kritički i imaju funkciju agitovanja za pobožnost. Česte su ilustracije s motivima križa, Gospe, bogomo-

lja. Bošnjačke čitanke češće će posegnuti za tekstovima pisaca iz zemalja islamskog kruga (Taha, Pamuk).

Sva tri nacionalizma nastoje izostaviti tekstove koji propituju religioznost ili koji pozivaju učenike da o tome kritički promišljaju. Ako poneki promakne toj strogoj pažnji, pobožnost se ne dovodi u pitanje ili se smisao teksta tumači u njenu korist (*1001 noć, Veče na školju*).

Dosta prostora u čitankama dobiće tekstovi u kojima se opisuju život na selu, prije svih forme usmene književnosti u kojima se opisuju običaji i afirmiše tradicija. Srpska čitanka naglašavaće porodične vrijednosti, seljaštvo, zemljoradnju. (Zato će npr. Glišićeva *Prva brazda* dobiti prvenstvo pred *Glavom šććera*.) Hrvatska čitanka isticaće ljepotu kršćanskih blagdana (Božić, Uskrs) i birati tekstove s tim motivima. Bošnjačka će favorizovati sevdalinku kao pjesmu muslimanskog gradskog stanovništva.

Svi će jezik predstavljati kao važan aspekt kulturnog nasljeđa.

Rod, patrijarhat

U vezi s rodnim pitanjima, sva tri nacionalizma ne koriste čitanke za pokretanje rasprave o seksualnosti; ne biraju se tekstovi koji uvode erotiku kao temu. Patrijarhat je naciji (zasnovanoj na hijerarhiji otac porodice – vođa naroda – bog) prihvatljiva društvena struktura i u čitankama se ne problematizuje. Idealizuje se romantična heteroseksualna ljubav, žena je prije svega majka (ako nije ratni plijen, kao u epskoj pjesmi *Budalina Tale*). Rijetki su tekstovi u kojima su junakinje djevojčice i u kojima se govori o svijetu iz njihove perspektive i iz njihovog iskustva. U srpskim čitankama ne poštuje se rodna korektnost u obraćanju đacima.

3.

Sva tri nacionalizma služe se u čitankama istim postupcima indoktrinacije.

a) odstupanje, **devijacija**: Pažnja učenika često se skreće sa bitnog na nebitno, sa sadržaja na formu, sa *etike* na *estetiku*, sa ideje djela i vrijednosti koja se zastupa na književne postupke, sa socijalnog na nacionalno ili se univerzalne vrijednosti zanemaruju za račun partikularnih.

b) podmetanje, **insinuacija**: U obradi tekstova izriču se nejasni stavovi, ne razjašnjava se metod, činjenice se povezuju proizvoljno, logika se ne primjenjuje, završava se u nedorečenosti. Stav zamjenjuje aluzija. Potiču se osjećanja umjesto da se angažuje razum. Nacionalizam pribavlja saglasnost o vrijednostima a bez propitivanja, argumentacije, kritike.

c) svođenje, **redukcija**: Zaključuje se na malom i pogodnom uzorku, i iz tog uzorka se proizvoljno uopštava. Namjerno se ne sagledava cjelina, ne ispituju se svi mogući aspekti, ne angažuje se kritička svijest. Ističu se vlastite vrijednosti. Objektivna i stručna analiza posuđuje svoj legitimitet zaključcima koji su izvedeni na selektivnom uzorku.

d) obmanjivanje, **mistifikacija**: Činjenice se prikazuju ili tumače pogrešno i laž se proizvodi u istinu. Tlapnja postaje opipljiva. Subjektivnost se prerađuje u objektivnost!! Predmet je ono čega nema, ali što se stvorilo i što se treba održati. Književnost se konstituiše kao alternativna (etnička) istorija. Retorika zamjenjuje logiku; korisne su fraze i dvosmislenosti. Umjesto termina koriste se metafore. (Ovaj postupak je instrument ideologije infiltrirane u nauku. *Teorija* koja ne objašnjava pojave nego ih imenuje, terminološki uređuje umjesto da ih razumije, primjer je mistifikacije.)

e) prizivanje, **evokacija**: Jednim tekstom se priziva drugi. Tekst u čitanci se ne interpretira, nego se u vezi s njim pokreće rasprava o temama koje su za ideologiju važnije od

tema koje nudi tekst. Asocijacije razaraju usredsređenost na predmet. Postupak je koristan kada ponuđeni tekst ne pruža dovoljno prostora/mogućnosti ideologiji da afirmiše svoje vrijednosti. Nastava književnosti je u ovom smislu blagorodna, jer raznovrsnost tema multiplicira mogućnosti da se asocijacijama pažnja presumjeri na istoriju, kulturu, politiku, tradiciju, religiju...

f) usisavanje, **apsorbicija**: Namjerno pogrešno ili nepotpuno tumačenje, s ciljem da se u tuđi smisao ubaci (usadi, umezne, podmetne) vlastiti, da se tuđe vrijednosti zamijene svojim. Postupak je koristan kada su vrijednosti u tekstu takve da podrivaju autoritet ideologije. Tumačenja će previdati satiru, mane će pretvarati u vrline (i obratno), iz korpusa književnih djela biraće se oni tekstovi ili odlomci koji će na određenu temu gledati iz perspektive bliske ideologiji.

g) neviđenje, **ignoracija, arogancija**: Izbjegavanje rasprave, namjerno *neviđenje* drugog i drugačijeg. Ignorišu se rodne studije, drugi i drugost... Umjesto rasprave o drugom ili polemike s drugim pojačava se intonacija, egzaltacija se pretpostavlja argumentaciji. Ne podstiče se kritičko mišljenje. Ohrabruje se povjerenje u stereotipe. Ignoracija se prepoznaje u izostavljanju interpretacije, ali i u tumačenjima koja odbijaju uvesti *opoziciju* u raspravu; u vezi s religioznim tekstovima u pravilu se ne daju naučna saznanja o istorijatu zapisa, učenici se ne upozoravaju na intertekstualnost i ne preispituje se *svetost* tih tekstova.

4.

U sadržaju čitanki moguće je prepoznati ključne tačke političkih programa svakog od tri bosanskohercegovačka *konstitutivna* nacionalizma. Srpski i hrvatski ne vide Bosnu i Hercegovinu kao pravni okvir za ostvarenje svojih ciljeva. Oba se oslanjaju na veze s *maticama* i koriste njihove ra-

spoložive resurse. Ne pokazuju interes da u obrazovnom sistemu jačaju svijest đaka o *pripadnosti državi Bosni i Hercegovini* (što je jedan od ciljeva obrazovanja naveden u Okvirnom zakonu, jednako ideološki usiljen), nego prednost daju *razvijanju svijesti o vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji*. Bošnjački nacionalizam strateški je u podređenom položaju: ne samo zato što je u ratu pretrpio najveću štetu i što nema logističku podršku kakvu imaju druga dva, nego je *razvijanje vlastitog kulturnog identiteta* počeo s velikim zakašnjenjem i taj proces još nije završio. Budući da sebe ne vidi izvan granica države Bosne i Hercegovine, on veliku energiju ulaže u kompromise s partnerima koji nisu spremni na ustupke. Njegovi nastavni planovi i programi i njegove čitanke daju dvije trećine prostora *nebošnjačkim* piscima i tekstovima, ali iza te aritmetičke korektnosti stoji isto shvatanje obrazovanja kao državnog ideološkog aparata. Bošnjačke čitanke u poređenju sa srpskim i hrvatskim su nedorečene, konfuzne, *šizofrene* u nastojanju da istovremeno budu i *bosanskohercegovačke* i *bošnjačke*. Kao instrument bošnjačkog *nacionalizma u izgradnji* nastava književnosti osuđena je na privremena i površna rješenja, bez solidne infrastrukture i bez jasnih (makar i diskriminatornih) standarda. Improvizacije kojima je posvećeno prvo poglavlje ove knjige ilustracija su takvog stanja.

5.

Da se književnost u obrazovanom sistemu koristi kao sredstvo indoktrinacije nije ni teško ni jednostavno dokazati. Lako je, jer je nacionalizam na svojoj zaposjednutoj teritoriji bahat i neosjetljiv za interese i prava drugih, pa nema potrebe za mimikrijom, a komplikovano jer je odgovornost anonimno-kolektivna i prikrivena u podrazumijevanju da alternative nema. U tom prećutnom konsenzusu da je zadatak književnosti uzgoj patriotizma ne očekuju se pitanja

o šteti koju trpe objektivnost, logika, istina, pravičnost, uopšte univerzalne ljudske vrijednosti. A kad se i ako se ona ipak uobliče, kome ih postaviti? Nastavniku, ili struci koja potpisuje udžbenik (autori, urednici, recenzenti, prosvjetno-pedagoški zavodi), ili autoritetima koji stoje iza nastavnih planova i programa (najčešće s univerziteta)? I kako – otvorenim pismom, ili kroz parlamentarnu proceduru, ili telefonom direktno u program?

Čitanke, sa sadržajem koji ispunjava želje i zahtjeve ideologije, nude neka imena i otvaraju prostor za raspravu o kvalitetu, ciljevima i odgovornosti. Prigovor da je njihova važnosti precijenjena, jer nastavnici ionako ne rade po čitankama i ne slijede ponuđena interpretacijska rješenja, ne umanjuje značaj te rasprave jer mi uistinu ne znamo po čemu nastavnici rade i šta u svom radu slijede.

Ono što vidimo kao rezultat tog tajanstvenog posla opisano je na početku ovog uvoda: njihovi đaci, nakon što napuste učionice, uz rijetke izuzetke, ne čitaju književna djela, ili čitaju pretežno trivijalno i komercijalno štivo, ne posjećuju književne večeri i tribine, ne produžavaju članstva u bibliotekama, ne prate (pa je zato na tržištu sve manje ima) književnu periodiku. Istovremeno, većina ih nije razvila jezičku kreativnost i nema razvijenu sposobnost pažljivog i aktivnog čitanja/slušanja i razumijevanja tuđih iskaza.

Otkud tako kržljiv plod na tako brižno (i tajno!) njegovanom stablu? Šta su i kako su mjerljivi rezultati rada nastavnika i nastavnica književnosti? Prema ostvarenju kojih ciljeva oni određuju svoj uspjeh ili neuspjeh, u tom djelovanju izvan okvira postavljenih nastavnim planom i programom, transparentnog jedino u čitankama?

Drugo, u kakvom je odnosu taj tajanstveni posao koji oni rade iza zatvorenih vrata svojih učionica sa ideološkim ciljevima nastave književnosti koji su ovdje pobrojani i prepoznati u odobrenim i javno dostupnim udžbenicima? Za